

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETIRÁS MUNKÁJA 1917-BEN.

I. Az Arany-jubileum.

A pártoskodás ősi nemzeti betegségünk, mely aldatlan herce-hurcáival legutóbbi évtizedeink életét is sivárrá tette, főként a politikában, de az irodalom terén is. Ideig-óráig úgy látszott, hogy a világháború korszakalkotó eseménye a gyűlölködő politikai pártokkal elfelejteti emésztő szenvedélyüket s a haza közös eszményének szolgálatában összebékíti őket. Azonban egy világháborút is könnyebb nekünk megszokni, mint az egyetértést: a politikai *trouga Dei* elmúlt. Szép volt, rövid volt. . .

A nagy háború negyedik esztendeje az irodalmi *trouga Dei* esztendejévé lett Magyarországon. Tartósságáról hogyan gondolkozhatnánk máskép, mint kételkedően? Mindegy. Tíz hónapon keresztül nem volt talán egyetlen-egy nap sem, hogy a közös oltáron új áldozat lángja ne lobogott volna. Rövid volt, de szép volt. . . Csak igazán nagy irodalmi esemény kelthetett ilyen egyetemes visszhangot a sokképen széttagolt gondolkozású magyarság lelkében. Ha Jókai ötvenéves írói jubileumát és halálát nem számítjuk, soha magyar irodalmi évforduló még nem termelte az alkalmi megemlékezéseknek ekkora özönét. A legkülönbözőbb, sokszor egymásnak ellentmondó szempontokból láttuk megvilágítva nagy ünnepeltünknek, Arany Jánosnak egyéniségét és költészetét. A betegessé finomult lelkű arisztokratától a «világbíró paraszt»-ig, az «*equitibus cano*» elvének finnyás hívétől a kiváltságos osztály ellen izgató demokrataig, sőt szocialistaig hány egyoldalú kép tárult fel előttünk s a gyakran egymást kizáró rajzok felett furesán hatott a mindig azonos felirat: Arany János. De minél különbözőbb felfogásúak és értékűek voltak ezek az alkalmi cikkek, annál megkapóbb volt az az összhang, mellyé hódoló célzatuk révén összetudtak simulni. Ünneprontó cikk egy sem akadt s a mi viszonyaink közt szinte hajlandók vagyunk már ezt a körülményt is örömmel üdvözölni s belőle a jövőre vonatkozólag reményt meríteni. Mert

a jelen század eddig-múlt éveiben irodalmi kérdések terén már-már úgy álltak a dolgok, hogy a különböző pártok kénytelenek lesznek templomaik bejáratát elfalazni egymás elől s a közös kultusz helyett irodalmi graváminális küzdelemben gyengíteni mindnyájuk tehetségét. A legutóbbi emberöltő irodalmával való elégedetlenség sokaknál beteges bizalmatlansággá kezdett válni a múltnak mindazon irodalmi jelenségei iránt is, melyekkel az említett emberöltő irodalmát leszámazási viszonyba lehetett hozni. Azokat, akik a hagyomány és tekintély károsnak vélt elve ellen lázadoztak, idegesítette az a hagyományos tekintély, mellyel az egész «hivatalos» írói világ körülfonta Arany nagy nevét. Arany költészetének korszakos jelentősége érthetőleg súlyos nyűg volt rájuk nézve s hogy az útjukban álló magas hegyet ne kelljen tudomásul venniök: hátat fordítottak neki. Mind ezt meg kell állapítanunk, anélkül, hogy kelleténél tragikusabban vennők; az idej könyvpiac egyik legjelentősebb irodalomtörténeti kötetében olvassuk (1910-ből): «... így mondják Ady túlzóbb követői, hogy az Arany-féle költészet egyáltalában nem költészet» (Babits: Irod. probl. 156. l.) Hogy ezek a fiatal túlzók semmiféle különvéleménnyel nem zavarták az ünneplők felzúgó kórusát, készséggel elismerjük, bár attól őket valószínűleg nemcsak izlésük tartotta vissza, hanem erőtlenségük érzete is. A költői gyakorlatban ugyanis szivesen tetszelegnek maguknak azzal a felelőtlen állásponttal mintha Arany költészetének iránya túlhaladott, művészeti eszközei ma már elégtelenek volnának; de mindezeideig hiába várjuk tudományos értékű megokolását ennek az álláspontnak, melyet egyáltalán nem tehet jogosulttá az a szerintünk is igaz tétel, hogy az Aranyén kívül másnemű költői világnézet és művészeti módszer is képzelhető. No de épen arról van szó, hogy a jubiláris nagy szavazásnál az «őreg» Arany — *omne tulit punctum*. Annak a nagy embernek és nagy költőnek emléke előtt, kinek élete száz évvel ezelőtt kezdődött s egy emberöltővel ezelőtt záródott be: mindenki mélyen meghajolt. A *Nyugat* Arany-emlékszámot adott ki. Még a *grafológiai* szempont is sietett egész sereg emberi és költői erényt kiolvasni Arany írásából. Mindössze egyik-másik — különben szép — cikkben ismerhettünk rá itt-ott jelenünk irodalmi ellentétei nek egy-egy jóhiszemű utóregzésére, egy-egy önkéntelenül nyitva hagyott hátsó ajtóra, mely esetleg egy kis visszavonulást is lehetővé teygen. Voltak pl., akik — félig akaratlan fenntartással Aranyban majdnem kizárólag a lelki élet *modern* komplikáltságát szerették hangsúlyozni s mintegy magukhoz közelebb vonni, természetesen nem egészen jogtalanul; volt, aki Aranynak a költői művészetre vonatkozó felfogását azért is dicsérte, mert ezt a Gyulai rovására vélte tehetni s pl. a költészetben a nemzeti jelleg elvének elengedhe

telten fontosságát vagy alárendelt esetlegességét a maga részére nyílt kérdésnek jelentette ki. De ezek az árnyalati pontocskák csak annál jobban kiemelik az egész jubiláris Arany-irodalom meleg alapszínét. Valóban, az egyes részlet-tanulmányok külön eredményeinél fontosabb az egész jubileum legörvendetesebb sikere Arany *költői primátusának* az az osztatlan elismerése még ma is, melynek ritka és döntő voltára Beöthy mutatott rá. A mindennapi irodalmi életben lehetnek dunszoló pártütők, de a nagy évforduló ünnepi szelleme, mint hajdan Imre királyunk, a jogos fölény öntudatával lépett elő: Hadd látom — úgymond — kicsoda meri szavát fölemelni legművészbib költőnk koronás alakja ellen? S nem volt többé két tábor, csak egy: a hódolóké.

Mindez nem azt jelenti, mintha az Arany-jubileum minden tekintetben méltó és kielégítő lett volna. A teljes sikert nagyon akadályozta a háborús helyzet: legkimagaslóbb ünnepségeink részint elhalasztódtak, részint egészen elmaradtak (pl. a nagyszalontai) a — szénhiány s a közlekedési zavarok miatt. Azonban nem lehet mindenért a háborút tenni felelőssé. Legnagyobb költőnk születésének századik évfordulójára nagyszabású irodalmi monumentumokat várt és remélt a nemzet, olyanokat, melyeknek megalkotásához szerzőiknek már a háború előtt hozzá kellett volna fogniok. Elvégre nem lehetetlen, hogy idejében elkezdett művek csakugyan a háború miatt nem fejlődhettek be, de ez nem valószínű. Úgy áll a dolog, hogy a jubiláris esztendő alkalmi keretében készek vagyunk pillanatnyi lelkesedésre, de méltán érheti tudományunkat szemrehányás, hogy a negyedfél évtizeddel ezelőtt elhunyt lángeszű Arany Jánosról egy hozzá igazán méltó nagy életrajz máig sincs, sőt egyelőre kilátás sincs ilyesmire. Bizony ez a munka évek, talán évtizedek szorgalmát, mélyreható elmét és művészi alkotó képességet kíván, de előbb-utóbb leendő létrehozása becsületbeli ügye a magyar irodalomtörténetnek. Buzdításul bizonyára nem ártana, ha a M. T. Akadémia, melynek Arany titkára, vagy a Kisfaludy-Társaság, melynek igazgatója volt: jelentékeny összegű díjat tűzne ki egy bármikor megjelenendő méltó Arany-életrajz jutalmazására, mint ahogy a Széchenyi-monografia ügyében ma is teszi az Akadémia. Hogy milyen gazdag bánya vár az Arany-kutatóra, ha csupán a legutóbbi huszonöt év termését tekintjük is: mutatja Gulyás Pál kitűnő bibliográfiája (Irod.). Ezen az életrajzon kívül várán-vártuk Arany műveinek igazi kritikai kiadását. Ha Arany a németek költőjének születik, azóta bizonyosan tízével válogathatnánk a jobbnál-jobb kritikai kiadások közt. Tudjuk egyes híradásokból, hogy az Akadémia régóta kötelességének ismeri egy ilyen Arany-*editio* kiadását s hogy az ezzel megbízott Voinovich Géza csaknem

egészen el is végezte már feladatát, dehát a mai viszonyok közt a nagyobb terjedelmű kéziratoknak mostoha sorsuk van. Ha a tudományos világnak elsődrendű érdeke egy kritikai Arany-kiadás mielőbbi megjelenése, talán még égetőbb szükségét élgítene ki s még régebbi mulasztást pótolna Arany összes munkáinak a nép közt való, lehetőségig olcsó elterjesztése. Nem értjük, miért vonakodik a kiadói jog szerencsés tulajdonosa a népies kiadások tömeg-cikkeitől, hiszen ennél alig van jobb üzlet: a Milliók Könyve, Olcsó Regény, Koronás Regények stb. című vállalatok roppant kelendőségéből Arany örök-tiszta remekeire vonatkozólag is kedvet kaphatna ilyen népszerű kiadásmódhoz. Micsoda óriási hasznot jelentene, ha talán elsősorban nem is a kiadóra, de az egész nemzetre, hogyhapl. a Toldi Szerelmét 50—60 fillérrért árulnák! Ilyesm helyett azonban a százados évforduló nagy alkalma megszült egy csúf papirosú szemelvényes Arany-kötetet nagy epikusunk legnagyobb epikai művei nélkül! Az Arany-szótárt sem hozta meg a jubileum, bár készülöben van az is, (I. Trencsényi Károly bejelentését: M. Nyelv 183. l.)

Fordítsuk már tekintetünket a mulasztásokról és hiányokról a centennárium örvendetes eredményeire. Az Aranyról megjelent alkalmi emlékezesek rengetegének legeslegnagyobb részét persze meg sem próbálhatjuk elősorolni. A legkülönbélebb intézmények igyekeztek címet és módot találni arra, hogy a magyar faji kiválóság egyik legnagyobb képviselője iránt irodalmi alakban is lerójják hódolatukat. Ezek közt az intézmények közt vannak természetesen elsősorban a magyar irodalmi élet legtekintélyesebb fórumai; nekik köszönhető a nagymennyiségű jubiláris Arany-irodalom legmaradandóbb értékű darabjai.

A jubiláris méltatások kegyeletes munkájáért kijáró érdemből az oroszlánrész Négyesy Lászlót illeti. Elnöki megnyitója Társaságunkban, esztétikai tanulmánya az Akadémiában, ünnepi előadása a M. Nyelvtud. Társaságban: mindegyik egy-egy alkalom volt számára hogy Arany költészeti jelentőségével más-más szempontból foglalkozzék. De talán valamennyinél érdekesebb az a kis könyvecske, melyet a Kisfaludy-Társaság megbízása folytán írt Négyesy: ebben rendkívüli sikerrel oldott meg igen nehéz feladatot: 50 lapnyi, 16-r. füzetben Arany életét és költészetét, emberi jellemét és szellemének alapvető jegyeit mélyreható igazsággal s — ami talán legnehezebb része volt a feladatnak — könnyen érthető, világos és vonzó rövidséggel eleve nitette meg; mert ezt a könyvecskét a Kisfaludy-Társaság a magyar tanuló ifjuság számára iratta ajándékkul (talán az egész Arany-jubileum legszebb ötlete volt ez). Az országos jellegűnek tervezett nagyszalon-tai Arany-ünnepre is Négyesy volt kiszemelve szónoknak. Tudományos

egyesületeink elnöki megnyitói sorban fölelevenednek emlékezetünkben: Berzeviczyé, Beöthyé, Ferenczié. Hegedűs, Fináczyé, Sebestyéné stb. Berzeviczy azt a kérdést vizsgálta, milyen értelemben szabad Aranyt népies költőnek neveznünk s Arany nyelvének értékelése alapján útmutatóul szolgáló elvi kijelentésekkel végezte beszédét (Bp. Szemle). — Beöthy Arany működését mint a magyarság összes eddigi költői teljesítményeinek koronáját, Aranyt mint nemzeti egyniségünk dicső exponensét ünnepelte, kinél kétségbevonhatatlanabb elsősége soha senki sem jutott még irodalmunkban (Bp. Szemle). — Ferenczi Z. Aranynak Petőfivel való eszményi barátságát állította méltán egy sorba a világirodalom leghíresebb hasonló példáival, a Horatius és Vergilius, illetőleg a Goethe és Schiller közti benső baráti viszonytal (Bp. Szemle). — Hegedűs István Arany kedélyének és tehetségének azokat az elemeit (humoros világnézet, nyelvfantázia) boncolta, melyek, mondhatni, szükségképen indították őt 1871—74-ben az Aristophanes műveibe való elmélyedésre (EPhK.). — Fináczy Ernő a magyar ifjúság jóltevőjét magasztalta Aranyban, kinek költészete csodálatosan gazdag a nemzet-nevelő vonásokban (M. Pæd.). — Sebestyén Gyula azt a lényegbe vágó és tanulságos viszonyt taglalta, mely Arany egész lelki világa és a hagyomány közt mindvégig szembetűnő s hangoztatta, hogy az ezután kiaknázandó néprajzi szempont nagyon elő fogja segíteni Arany költészetének tökéletesebb megértését (Ethnogr.).

Magas színvonalú egyéb tanulmányok is emlékezetessé tették az évfordulót. Teljes arcképpé kerekedik ki Zoltvány Irén (a Szent István-Akad. értes.) és Császár Elemér (M. Figyelő) dolgozata, amaz mégis inkább az erkölcsi, emez az esztétikai szempontra ügyelvén; Binder Jenő pedig a magyar tanárság hódolatát tolmácsolta Arany dicső emléke előtt (Országos Középisk. Tanáregyesület Közlönye.). — Riedl Frigyes finom művészettel jelenítette meg előttünk Aranyban egy belső tragédia hőseit, kinek akarát-beteg lelke a birtokában levő feleséges költői talentumot csak félig-meddig tudja értékesíteni, de így is — sőt éppen ezért — egyetlen menedéke s tragikumának időről-időre való orvossága: a költészet (Bp. Szemle). — Voinovich Géza Arany ballada-költészetének mindinkább művészivé fejlődését magyarázta: rámutatott népköltészetünknek, a skót balladának és Shakespeare lélekrajzainak termékenyítő hatására, de egyúttal arra a csodálatos eredetiségre, mellyel ezeket a hatásokat Arany saját tehetségének gazdagítására tudta felhasználni (Bp. Szemle). — Tolnai Vilmos Arany nyelv-művészetét szemléltette, igen szellemesen fejtegetve «a szó akusztikájának és optikájának» mesteri érvényesítését (Bp. Szemle). — Soly-mossy Sándor Arany népiességéről értekezve kiemelte, hogy Arany

költészete a népi tudattal való állandó érintkezés folytán folklorisztikai érdekű elemekben igen gazdag (Ethnogr.). — Simai Ödön Arany költészetének a nyelvújításhoz való viszonyát fejtegette és nem a Kazinczy neológiájában, sem nem a Gyöngyösi-iskola csökönységében, hanem Faludi prózájában lát olyan tudatos nyelv művészi irányt, mely az Aranyéval analógnak mondható (M. Nyelv). — Heinrich Gusztáv Arany akadémiai titkárságának éveit s ez évek nyomasztó. elkedvetlenítő mozzanatait tárta fel (Bp. Szemle). — A «fiatal Arany» alakját a megfelelő háttér segítségével igen sikerülten elevenítette meg Schöpfung Aladár (Nyugat). — Arany egy-egy nagyobb költői művéről is jelentek meg értékes dolgozatok. Weber Artúr nagy avatottsággal vette vizsgálat alá azt a kérdést, minő irodalmi hatások mutathatók ki a Toldi Szerelmében: nem elégszik meg holmi egyező helyek párhuzamba állításával különböző művekből (ehhez mindössze olvasottság kellene s az ilyen eljárást maga Weber szállítja le kellő értékre), hanem a képzetkapcsolódás lélektani törvénye alapján dönt az irodalmi hatás valószínűsége, egy-egy közbeeső láncszem közvetítő szerepe felől (Bp. Szemle). A Tegnér-féle Frithjof-mondának a Toldi Szerelmén észrevehető hatását tárgyalta Szentirmay Gizella dolgozata (Bp. Szemle), függetlenül a Weberétől, mely utóbbiban szintén szerepel ez a téma. — Grexa Gyula a Csaba-törredékekről írt beható tanulmányt, nyomon kísérve a mű eszméjének fejlődését, magyarázva a törredékben maradási okozó eszmei nehézségeket s ismertetve a költőtől felhasznált forrásokat (IK). — Szegedy Rezső a Toldi-trilógia Jovanović-féle szerb fordításáról adott igen dicséretes ismertetést (IK). — Arany irodalomtörténeti munkásságát Társaságunk ülésén méltatta jeles esszében Császár Elemér, taglalván Arany hat évre terjedő tudományos működését s ennek önálló, sőt újító irányát: a filológiai módszer alkalmazását a magyar irodalomtörténetre (Irod.). — Arany kritikai irányával foglalkozott Dóczy Jenő cikke; kritikai irodalmunk legszebb korszakának mondja Arany két folyóiratának élet-idejét; nagy melegséggel méltatja Arany kritikai álláspontjának hamisítatlan esztétikai jellegét, mely előnyösen különbözik az Eötvös gyakorlati irányzatosságától; hangsúlyozza Dóczy, hogy kritikáiban Arany «egyáltalában nem elvi alapokon áll», vagyis hogy nem dogmatizált (Nyugat).

Mindezeket a tanulmányokat folyóirataink közölték; önállóan alig jelent meg munka Aranyról a jubiláris esztendőben. Nem akarjuk ezt a szempontot osztályozási alappá tenni, de tagadhatatlan, hogy Arany önálló egész könyveket is megérdemelt volna. Radnai Oszkár («Arany J. nőalakjai») és Földessy Gyula («Arany J., az ember és a költő») kegyeletos érzéssel készült művein kívül több ilyen nem igen lehetne

felsorolni. Mert — last but not least — Kéky Lajos szép és becses tanulmány-gyűjteménye (Olcso K.) régebbi évek terméke.

Arany irodalomtörténeti jelentőségének megállapításánál egyik elsőrangú kérdés: minő hatást gyakorolt az utókor irodalmára? A legutóbbi emberöltő költészetének Aranyhoz való viszonya annál inkább megérdemelte volna a komoly, higgadt és tudományos megvitátást, mert egész újabb irodalmi életünk két nagy ellentétes pártja közt: az irodalmi jogfolytonosság és a korlátlan újítás tábora közt Arany neve jelzi a fő-ütközőpontot. E fontos kérdés tisztázása nem történt meg (igaz, hogy a jubileum az ilyesmire nem kedvező alkalom); kivételszámba megy Elek Oszkár tanulmánya, mely Tolnai Lajos ballada-költészetét az Arany-hatás szempontjából vizsgálta (IK.).

*

Az 1917. évet egészen beragyogja Arany költészetének uapja. Mellette halványabbnak tűnik fel, mint érdemelné, egy szintén nemes fényű csillag: Tompa költészete. Tompa születésének is 1917-ben volt a századik évfordulója, de az év őszére esett ez s ezért valószínűleg 1918-ra marad a róla szóló irodalmi megemlékezések egy része (pl. Tompa levelezésének kiadása Wallentinyi Dezső szerkesztésében, a Kisfaludy-Társaság áldozatkészségéből.¹) A M. T. Akadémia és a Kisfaludy-Társaság Tompa emlékét is megünnepelte; amott Berzeviczy elnök méltatta kegyeletes beszédben az évfordulót (Bp. Szemle), emitt Négyesy László tolmácsolta mélyreható, jeles tanulmányban az utókor halálját Tompa iránt. — Császár Elemér szép esszején kívül (M. Figyelő) Schöpflin Aladár (Nyugat), Gulyás József (Orsz. Ref. Tanáregyes. Évk.) és Bartha József (Szent. Istv. Akad. Ért.) dolgozata is igaz vonásokkal járult Tompa szellemi arcképének kialakulásához.

II. Egyéb irodalomtörténeti tanulmányok.

Mielőtt végigpillantanánk. korszakok szerint, egy évi munkáságunk eredményén, lehetetlen nekünk is egy akaratlan gesztussal ki nem fakadnunk azok miatt a fel sem mérhető károk miatt, melyeket a mostani — soha nem álmodott — háborús örület okoz az egész világ szellemi tőkájének és művelődési lehetőségeinek is. Mi, a tanulmány szürke, szerény munkásai igyekszünk némán túrni magánéletünk ezerféle nyomorúságát, de egész valónk fellázad arra a gondolatra, hogy lassanként tudományunk aziluma is bezáródik előttünk s a mindinkább növekvő anyagi szegénység és drágulás folytán gon-

¹ Ez ideig (1918. aug.) még nem jelent meg.

dolataik megörökítésére is maholnap csak a hadseregszállítók lesznek képesek. Tudományunk legfőbb fórumának, leghivatottabb istápolójának: a M. T. Akadémia Irod.-tört. Bizottságának élete is csak vergődés a mai világban: a kultúra csődjének megdöbbenő hangja hallatszik ki e Bizottság tavalyi panaszából: számos kiadványa várazkodik a megjelenésre, de csak egy kis füzetet tudott kiadni, ezt is csak azért, mert a kiadó lemondott írói tiszteletdíjáról (a magyar tudomány ára ilyen irányban változott meg a háború óta!); beköszöntött a tudományos irodalom művelőire nézve is az *ácsorgás* szomorú ideje: s az említett bizottság nyíltan kijelenti, hogy — ha több pénz nem bocsát rendelkezésére az Akadémia «a magyar irodalomtörténet tudományos továbbfejlesztése lehetetlen» (Akad. Értes.). Minden reményünk a Vörösmartyas gyötrő kétség: «Egy jobb kor, mely után...»

1. A pogány-kor.

E korszakra vonatkozólag újabb adatokat és föltevéseket az összehasonlító folklortól várhatunk, azon analógiák alapján, melyek a primitív népek és néposztályok képzetvilágának folyvást tökéletesedő néprajzi tanulmányozásából leszűrhetők. Az elmúlt évben Róheim Géza nagy apparátussal készült értekezésben a mi Álmos-mondánkat s az Attila kardjáról, temetéséről és sírjáról szóló mondát az altáji egyetemes, ősi, totemisztikus néphit háttérébe illesztette be és nem konkrét eseményeket kíván látni bennük, hanem fontos szertartási haborák geneziséét (Ethnogr.). — Némi rokonságban van ezzel az iránynyal a Bán Aladár tanulmánya is, melyet, minthogy a történelem előtti korban kereskedik, itt említünk. Ez a dolgozat a Toldi-monda hősében alapréteggként nem konkrét egyént, vagy épen történeti személyt lát, hanem a népregékbeli óriások ismert típusának egyik változatát, mely erősen emlékeztet az észt Kalevipoegre (Ethnogr.). Tehát Róheim is. Bán is széleskörű néprajzi és folklorista ismereteik alapján a történelem előtti idők monda-homályáig kiterjesztik kutatásuk anyagát s népünk szellemének régi termékeiben mintegy a primitív emberiség közös pszichéjéhez keresnek adalékokat. Ez a módszer csábító alkalmakat nyújt messze terjedő mitológiai föltevésekre s csakugyan mind a ketten, ha mellékesen is, egy-egy hivatkozásukkal — hogy úgy mondjuk rehabilitálni óhajtják Ipolyi felfogását. Viszont azok, akik az óvatos akribéiát minden tudomány elengedhetetlen kelékének tartják, felemelik szavukat a fentebbi módszer túlzásai ellen. Bán tanulmányát hamarosan követte egy rövid tiltakozás (EPhK.). Ugyanez az elvi szempont vezette Németh Gyulát is «A régi magyar írás eredete» c. értekezésének megírásában, mely a tudományos óva-

tosság nevében tiltakozik Sebestyén Gyula 1915 végén megjelent nagyszabású munkájának («A magyar rovásírás hiteles emlékei») módszere ellen: a tények fölött sokszor átnéző, hevülékeny képzelet jóhiszemű, de kockázatos szerepe ellen; Németh nem helyezkedik ugyan arra az álláspontra, mely a régi magyar írást merő hamisításnak teszi meg; csupán hangoztatja, hogy nagyon kései és igen gyér emlékeink ingatag talaja nem bír el merész elméleteket; kétségtelen szerinte, hogy a régi magyar írás az aramæus eredetű köktörök ábécét vette át, mely azonban nálunk görög, sőt glagolit elemekkel is bővült s tiszta rovás-jellege is elhomályosult (Nyelvtud. Közlem.).

Természetesen mindez nem akarja csökkenteni az összehasonlító néprajz nagy jövőjéhez fűzött reményünket, melynek valóra válását bizonyára elő fogja segíteni Jankovich volt miniszterünk újítása, aki a M. N. Múzeum Orsz. Széchenyi-Könyvtárában külön folklore-osztályt szervezetetett volt s 20,000 márka árú könyvnek Lipcséből való megvásárlására engedélyt adott.

2. A keresztyén középkor.

A) Egyházi irodalom. Ehhez a korszakhoz fűződő fontos irodalmi esemény volt a M. T. Akadémia nyelvtud. bizottságának az a programja, hogy a Nyelvemléktár c. gyűjteményt új kiadásban bocsátja közre. Az I. kötet első fele meg is jelent 1916-ban, a második rész azonban, melynek a Bécsi-kódexre vonatkozó nyelvészeti és irodalomtörténeti felvilágosításokat s szójegyzéket kell tartalmaznia, a nehéz nyomdai viszonyok miatt még nem jelent meg, noha készen van, hiszen szerzője, Mészöly Gedeon már be is mutatta a M. Nyelvtud. Társaságban. Ugyancsak Mészöly foglalkozott «Legrégibb bibliafordítóinkról» címen a Tamás és Bálint «husszita»-bibliájával, mint az első magyar teljes bibliafordítással, mely a későbbi másolatoknak és átdolgozásoknak forrása volt egész kódex-korszakunk idején (M. Nyelv). — Gondán Felicián a Festetich- és Czech-kódex beható vizsgálatával kapcsolatban tanulságos képet rajzolt a magyar pálos-rend egykorú életéről, melynek köszönhető az említett két kódex (Pécs 1916). Vargha Damjának két kötetnyi kézírata várja az akadémiai kiadást «A magyar kódexek forrásai»-ról (I. Akad. Értes.). — Szerecz Alajos Imre disszertációja a kódexeink párhuzamos szentírási töredékei alapján egy közös, régi magyar bibliafordításra következtet (Bp. 1916.).

B) Világi irodalom. Réthei Prikkel Marián érdekes tanulmánya azt hangoztatta, hogy a régi magyar énekmondókról alkotott fogalmaink terén sok zavar és tévedés uralkodik s ezeknek jobban sze-

mükbe kellene néznünk, mint eddig; az ő fejtegetéseinek az a lényege, hogy az igric, hegedős, reges elnevezéseket nem szabad összecserélgennünk, mert ezek épen nem azonos jelentésűek voltak; árpádkori igriceink (joculatores) nem hivatásos énekmondók, hanem szláv eredetű muzsikuskóklerek, akik nem érdemelnek helyet irodalmunk történetében; a hivatásos (történeti) énekmondók neve a reges és a deák, de a királyi regesek már számuk csekélysége miatt sem alkothattak szervezett rendet, noha nemzeti érzésünk szívesen hitt eddig ilyesmit; a lantos és hegedős elnevezés az illető énekmondó deákoknak nem költői, hanem zenélő foglalkozására vonatkozott, ez a kettő különben gyakran együttjárt (EPhK.). — Fögel Sándor *Celtis Konrád* életét és humanista agitatórius működését tárgyalta (Bp, 1916.). Ebben a korban élt Hunyadi János, ezért itt említjük meg Szegedy Rezső «Ki volt Jankó Szibinyáni?» c. cikkét (Ethnogr.); eszerint Janknak Lazarevics Istvántól való szerb népmondai származtatása olyan motívum, mely nemzetközinek mondható (István és Jank ~ pl. Rusztem és Sohrab) s valószínűleg az iráni-kaukázusi mondák hatottak a szerbre; e hatás lehetőségére elég magyarázatot nyújt a történelem.

3. A protestáns kor.

A) Egyházi irodalom. A reformáció fellépésének (1517.) négy-századik évfordulója olyan ritka és irodalmunk történetében is olyan fontos alkalom, hogy a mi tudományunk részéről is reméltük valami nagyobb szabású emlék megjelenését. Reményünkben csalódtunk. Azonban «post festa» is várjuk a M. Prot. Irod. Társaság azon határozatának mielőbbi megvalósulását, hogy «a reformáció jubileuma alkalmából a legkiválóbb magyarországi reformátoroknak azokat a műveit adja ki, amelyek nehezebben hozzáférhetők» (Prot. Szemle). — A hősi halált halt Firtos Ferencnek a Debreceni disputáról (Szászváros. 1917.), Révész Imrének Bod Péter történetírói tevékenységéről szóló könyvecskéjén s Haller Jenő és Thury Etele kisebb cikkein kívül nincs miről beszámolni. De külön megemlítést érdemel a «magyar ref. egyházi irodalomtörténet» elvi kérdése, melyhez eddig Kristóf György (S.-pataki Ref. L. 1916.) és H. L. (Prot. Szemle) szólt hozzá.

B) Világi irodalom. Király György a trójai háború mondájának irodalmunkban való feldolgozásairól (Anonymustól a XVIII. század végéig) írt igen alapos és értékes tanulmányt, kiemelve a XVI. század felsőbbségét a XVII.-kel szemben a klasszikai szellem érvényesülése, a források helyesebb megválasztása szempontjából; de a XVIII. századtól fogva napjainkig a humanisztikus felfogás és klasszikus tradíció ismét élő erő irodalmunkban.

4. Az ellenreformáció kora.

E korszak írói közül jóformán csak Zrinyivel foglalkozott tudományunk az elmúlt év folyamán. Fraknói Vilmos a Takáts Sándor 1916-iki tanulmányával szemben azt bizonyította, hogy a gyermek Zrinyi gyámjai közé igenis oda kell soroznunk Pázmányt, aki ezt a tisztét komoly céltudatossággal be is töltötte. Takáts újabb dolgozatban védte álláspontját s hangoztatta, hogy Fraknói állítására nincs kétséghelyrehozhatóan erejű bizonyíték; talán a levéltárakból a jövőben előkerül valami hiteles, perdöntő okirat. Ez a szigorúan tudományos eszközökkel vívott polémia a Bp. Szemlében folyt le. — Ferenczi Zoltán Zrinyinek A török Áfium ellen való orvosság c. művéről állapította meg, hogy főforrása Busbequiusnak, I. Ferdinánd konstantinápolyi követének Exclamatio c. műve volt (Akad. Értes.), de más olvasmányainak is hasznát vette (EPhK.). Ez a téma is polémiaát eredményezett; Ferenczi érvelése egyúttal Kőrösi Sándor véleményének cáfolását jelentette, aki szerint Zrinyi főforrása Machiavelli volt; Kőrösi a Philol. Társ. ülésén megismételte régebbi meggyőződését. — Pap Károly a debreczeni kollégiumi könyvtár Leveles-tárában egy kéziratot, a XVIII. és XIX. század határmegyéje tájáról való Zrinyiázmásolatot talált, mely az akkori debreczeni irodalomkedvelő diákok között bizonyos Zrinyi-kultuszra enged következtetni s nem lehetetlen, hogy ez volt a Zrinyiáskiadást tervezgető Csokonaitól említett «apographum» (Irodtt.). — László Zsigmond az általa nemrég ismerttetett Rutz-Sievers-féle elméletet a kuruc balladák hitelességének kérdésére alkalmazta s vizsgálatának eredményét — mely különben csak a «Balog Ádám nótája»-a vonatkozólag tér el ő Riedl és Tolnai véleményétől — multkori tanulmányával együtt kiadta. (Bp. 1917.)

5. A hanyatlás kora.

Semmi újság.

6. A felújulás kora.

Szigetvári Iván «Gvadányi helikoni köre» c. értekezésében a ma már méltán elfeledett Molnár Borbáláról, Fábíán Juliannáról, Csizi Istvánról és Donits Andrásról adott jellemzést, kik közül Molnár B.-t egy negyedszázad magyar közönsége nagy költőnek tartotta s akik mind a négyen verses levelezésben állottak Gvadányival (I K.). — Rajka László (Kolozsvár, 1917.) Heliodoros Aithiopiájának irodalmunkban történt feldolgozásait vette vizsgálat alá (Enyedi Gy., Czobor M., Laskai I., Dugonics); az utolsó feldolgozás, Dugonics Sze-

recsenek c. regénye, a felújulás korába tartozik. — Bayer Alice disszertációja a magyar Marmontel-fordításokra vonatkozó eddigi adatokat dolgozta fel (Bp. 1916.). — Kazinczyval többen foglalkoztak. Váczy János Kazinczy Marmontel-fordítását méltatta behatóan, mint a stílművészet szempontjából Kazinczynak egyik legjellemzőbb írását (IK.). Most jelent meg nyomtatásban először Kazinczy egy munkája, melyet a tübingai Allgemeine Zeitung pályázati felhívásától ösztönözve készített volt a magyar nyelv védelmére; e művet Heinrich Gusztáv adta ki a R. M. Kvtárban. — Simai Ödön folytatta Kazinczy nyelvújításáról szóló cikksorozatát (M. Nyelv). — Borz Gyula disszertációja (Bp. 1916.). Kazinczynak az egykorú nevezetesebb írókkal való összeköttetéseire vonatkozó adatokat gyűjtötte össze Kazinczy fogsága idejéig. — Finom felfogású és kidolgozású essayben tárgyalta Oláh Gábor Csokonai költészetének azokat a vonásait, melyek a rococo-művészet szellemének hatásáról, e szellemnek Csokonai egész egyéniségébe való felszívódásáról tanúskodnak (Bp. Szemle). — Csokonainak több kiadatlan versét (köztük az «Árpád» 51 bevezető hexameter-sorát) közölte Harsányi István és Gulyás József a sárospataki könyvtárból (IK.). Kristóf György a Thewrewk József 19 levelének közzétételével a Kazinczykorabeli erdélyi irodalmi élet megismeréséhez szolgáltatott adatokat (IK.). — Alszeghy Zsolt a régebbi magyar költészetre (Balassitól-Berzsenyiig) alkalmazta azt a szempontot, melyből nemrég a Petőfi-utánzókról szóló nagyobb tanulmányá született: az epigonok műveiben, mint a közfelfogás csalhatatlan tükrében figyelte meg egy-egy írói egyéniség divatcsináló hatását a kortársakra, esetleg későbbi nemzedékekre; a közel-korú ítéletekre sokszor nagyon rácafol a későbbi idők tisztultabb felfogása, de épen ez a körülmény teszi érdekessé és tanulságossá az ilyen vizsgálódást (IK.). — Fest Sándor buzgó és rendszeres kutatásainak, melyek az angol-magyar irodalmi érintkezésekre irányulnak, becses terméke jelent meg a M. T. Akadémia kiadásában (1917.). Ez a mű Széchenyi fellépéséig dolgozta fel anyagát öt fejezetben (értékes filológiai függeléssel); tulajdonképeni irodalmi angol hatásokról persze csak az utolsó fejezetben lehet szó, az előbbi fejezetek az e hatások lehetőségét előkészítő úttörő érintkezési előzményeket gyűjtötték össze. Fest témája Széchenyi korától kezdve válik tudományunkra nézve rendkívül fontossá; érdeklődve várjuk a folytatást.

7. A XIX. és XX. század.

Trostler József kiváló filológiai akribiával kutatta fel és elemezte a Bánk bán-féle tárgy német irodalmi feldolgozásait Bonfinius német fordításától (1545.) a XIX. századig (EPhK.). — Császár Elemér Toldy

Ferenc kritikusi működéséről rajzolt részletes és igazságos képet (IK.). Ez a tanulmány részlet egy készülő olyan nagyobb munkából, melynek létrejötte már-már becsületbeli ügyünké vált; évek óta eredménytelen pályázat teszi rikítóvá a magyar kritika történetét tárgyaló rendszeres művek teljes hiányát. Tudományunknak egyik leg-sürgősebb szükségletét van hivatva kielégíteni Császár tervezett munkája, mely a magyar kritika területét a szépirodalmi kritika határai közé fogja ugyan egyszerűsíteni, de e kétségtelenül leggazdagabb és legfontosabb kritikai ág magában véve is tanulságos alkalmaka nyújt nagyobb perspektívák feltüntetésére irodalmunk szerves fejlődésének egészséges vagy káros nedvaramlatait s az ezeket figyelő orvosi beavatkozások hatását illetőleg. Amennyiben nálunk kritikai rendszerekről lehetett vagy lehet szó s általában az elméleti alapok tekintetében: a magyar kritika történetírója jó támogatást fog találni Jánosi Béla munkásságában, aki sok év szorgalmát fordítja a magyar esztétika történetének s e történet folyamán a külföldi és hazai szálak összefüggésének gondos fölfejtésére: e feladat egyik oldala természet-szerűleg össze van nőve a magyar kritika kérdésével. Jánositól 1917-ben megjelent (kivonatosan) egy dolgozat a lélektani esztétika magyarországi úttörőiről (Akad. Értes.) és egy részletes tanulmány ez úttörők egyikéről: Brassai Sámuelről (Bp. Szemle). — Binder Jenő Gaál József A király Ludason c. vígjátékáról kimutatta, hogy e vígjáték cselekvényének gerincét Marivaux egy darabjából kölcsönözte német átdolgozás közvetítésével, azonkívül Kisfaludy Károly két vígjátékából is vett át motívumokat (Irod.). — Nagyszabású monografiát írt B. Jósika Miklósról Dézsi Lajos (Bp. 1917.); e mű ismertetői egyhangúan elismerték a benne összegyűjtött anyag gazdagságát, az elrendezés kritikai gondját, a szakirodalom nagy tudású felhasználását. — Gulyás Pál népköltészetünk (népmeséink és népdalaink) német és angol fordításait ismertette (Ethnogr.). Husztiné Révhegyi Rózsa Hegelnek Erdélyi Jánosra gyakorolt hatását fejtegette, már a két tudós eszejárásában is némi rokonságot mutatva ki (Bp. Szemle). — Horváth János Petőfiről írt művének egyik fejezetét közölte (Irod.) «Petőfi 1848—49-ben» címmel. Petőfi költészetében az 1848-ik év fordulópont, mely az ő 1846 óta igazán személyes élményi tartalmúvá fejlődött líráját két szakaszra osztja: az első szakasz a Szendrey Julia iránti szerelem jegyében született, a másodikat a nemzeti szabadság politikai eszméje determinálta: ez a kedélyhullámlás Petőfinél lélektani szükségszerűség. — Szász Károly az ötvenes évek magyar dráma-irodalmáról adott becses fejtegetést (Uránia); ez a tanulmány részlet abból az egész magyar drámairodalmat felölelő monografiából, melyet szerzőnk a Bibliothéque Hongroise c. vállalat számára készített. — Értékes

írói arckép jelent meg Degré Alajosról Pitroff Páltól, Bartók Lajosról Loósz Istvántól, Ágai Adolfról Gálos Rezsőtől, mind a három az Irodtt.-ben. Perényi József Csiky Gergely Buborékok c. vígjátékán Szigeti József Rang és mód c. színművének hatását állapította meg (Irodtt.). - Rubinyi Mózes Mikszáthról írt életrajzot, mely a tudományos elemzést a vonzó olvasmány könnyedségével igyekszik párosítani; becses bibliográfiát is ad (Bp. 1917.). — Marót Károly egy Madáchtól Byron Don Juanjából jelligéül átvett idézet fonálán arra a tételre jut, hogy egy-egy ilyen átvételhez akkor folyamodnak az eredeti tehetségű költők, ha saját lelki fejlődésük már előzőleg mintegy előkészítette számára a talajt (EPhK.). — Kéky Lajos az elhunyt derék szegedi írónak: Tömörkényi Istvánnak írói egyéniségét rajzolta meg (Bp. Szemle), Kosztolányi Dezső pedig a Szini Gyuláét (Nyugat). — Legújabb irodalmunk kifejlődésének s a múlttól való különbözőségének természetszerű voltát fejtegette Schöpffin Aladár (Nyugat), Király György pedig annak szükségességét hangoztatta, hogy a modern irodalmat is be kell vonni a középiskolai oktatás keretébe (M. Pæd.). — Szigetvári Iván irodalmunk egész történetén végigpillantva megállapította, hogy nemzetünk költői tehetsége elsősorban lírai, másodsorban epikai; legkevésbé rátermett a drámai műfajra (Irodtt.). — Radó Antal gondos elmélyedésről és költői hivatottságról tanuskodó nagyszabású dolgozatban méltatta a magyar Homeros-fordításokat, az ezekben alkalmazott szempontokat s Baksay fordítása iránt adózott legmelegebb dicsérettel (Irodtt.). — Tudományunk elméleti kérdéseivel való kapcsolatánál fogva bennünket is közelről érdekel Galamb Sándor tanulmánya, mely az irodalomtörténeti vizsgálat főanyagául az irodalomnak a milieutól, a történeti változtatásoktól független, immanens művészeti erőit jelöli meg (Bp. Szemle), továbbá Mitrovics Gyula könyvecskéje (Debreczen 1916.), mely egy önálló esztétikai rendszer utáni törekvés egyik állomása s a széphatás lényegét, az esztétikai tetszés problémáját keresi a lélektan eszközeivel. Pintér Jenő két székhogyaló előadása (M. T. Akad. és Szt. István Akad.) még inkább növelte a közvárokozást nagy művének nemsokára megjelenendő két befejező kötete iránt; ezzel tehát a szerző aránylag fiatalon megvalósított olyan tervet, mely a leghosszabb emberi élet becsvágának is méltó tárgya lehetne.

*

Tudományunk 1917. évi legjelentősebb újdonságai közé tartozik, érdekesség dolgában pedig talán a legelső helyen áll az a két könyv, melyek közül az egyiknek (Magyar Írók) Schöpffin Aladár a szerzője, a másiké (Irodalmi Problémák) Babits Mihály. Mindketten eddigi tudományos írói teljesítményeik színét-javát adták közre az említett

kötetekben. Schöpflin könyve is, még inkább a Babitsé, érdeklődő figyelemmel s megérdemelt méltánylással találkozott mindnyájunk részéről, noha a t. szerzők elég érthetően jelzik könyvükben nem is egyszer, hogy az eddigi magyar kritikát egészében véve téves irányúnak és korlátoottnak tartják, melynek módszere s részben célja is eltér az övékétől. Minden kritika alapja a tárgyilagosság lévén, e helyen is visszhangozzuk az illetékes hozzászólók elismerő ítéletét a két könyv komoly értékét illetőleg, melyek az elmúlt év krónikájának ránk nézve fontos mozzanatai. De éppen ezért nem hagyhatjuk szó nélkül azt a kicsinyítő hangot, mely az említett két könyvben a magyar irodalomtörténet és kritika eddigi munkásságára vonatkozólag egyetemlegesen megállapítható és amelyre az egyik szerző: Babits még rádupláz azzal, hogy folyóiratában (Nyugat 1917. 4. sz.) valósággal szidalmakat szór a magyar kritika ellen. Hogy éppen az oly igen differenciálódott lelki világú Babits sértegeti (általánosítva) a kritikát és mondja ki a nagyközönség kegyeinek egyedül üdvöztítő voltát: ez a kínos ellentmondás csakugyan a *golyakalifa* tragikumát juttatja eszünkbe. Annál sajnálatosabb és érthetlenebb ez, mert a Babits Schöpflin-féle kritikai irány újszerűsége nem is olyan főbenjáró, mint ahogy a két fiatal író, különösen Schöpflin, hiszi és hangoztatja. Az olyan kissé fontoskodó — közhely, hogy «szerintem az irodalom organikus valami» (Schöpflin), aligha válik be áthidalhatatlan szakadéknak köztük és közöttünk. Az irodalom «szerintünk» is organikus valami, legfeljebb azzal a különbséggel, hogy a társadalmi talaj méhében végbemenő — kétségkívül igen érdekes — szerves folyamat mellett bennünket e folyamat eredményei, a műalkotások is érdekelnek. melyek közül némelyek már évezredek óta tartó szépségükkel hirdetik, hogy nemcsak a társadalmi és lélektani talaj vegyelemeinek köszönik létüket, hanem más — művészeti, abszolút — éltető elemeknek is, melyek — akármennyit vitatkozunk is — már eleve érvényesek a jövő korok művészi alkotásaira is. A műtermék előállításának szociális és lélektani feltételeit ezután is mindig nagyon tanulságos lesz kifejteni, tehát Schöpflin munkásságának értékét és fontosságát senki sem vonja kétségbe, de neki sem volna szabad kétségbe vonnia az értékelő kritika jogát; hiszen ő is lehetetlennek tartja a jó kritikusban a zoológus hideg kíváncsiságát (Nyugat 1907. 507. l.)... Babitsnak, más szempontból eredő, elégedetlenkedését szintén nem látjuk egészen igazságosnak kritikuskorai iránt. Ő bámulatossággal mikroszkópon át vizsgálja pl. Vörösmarty lelkét s így észrevesz azon hajszálnyi repedéseket, melyeket persze Gyulai — aki diszkrét távolságból nézte hősét, hogy a maga egészében s háttérével együtt járhatna — nem vett, nem is vehetett észre, de Babits ezt úgy fejezi

ki, hogy Gyulai *nem mert* Vörösmarty lelkének mélységeibe behatolni. A különbség kettőjük módszerében rejlik s mind a két módszer (s még esetleg akárhány) egyformán jogosult. Általában céltalan az ú. n. dogmatizáló kritika elleni vádaskodás. Lehet, ha megneveznének egyes ilyen kritikuskokat, ezekre nézve igazat adnánk nekik, de általánosságban nem igen értjük a vádat. Az igazság az, hogy mindenik módszer megtermi a maga «dogmáit»; Schöpflin módszere, mely a korrajz-íróéra, vagy a történeti regényíróéra emlékeztet, igen érdekes, de hogy itt is kezd fenyegetni a sablon veszedelme, arról akárki meggyőződhetett, aki összehasonlította egymással a téma «megfogása» szempontjából Schöpflin említett kötetében a *Petőfi napjai*, *Bárd Miklós*, *A fiatal Arany* s (a Nyugat 1907. 19. sz.-ban:) *Tompa Mihály* c. tanulmányokat. . . Igazán jobb volna öregeknek és fiataloknak hivatásuk közös mezején együve tömörülniök s irányuk és módszerük értékes elemeit kölcsönösen kicserélniök. Mily szép és üdvös lenne, ha a magyar kritika pártos torzsalkodásából, melybe az Arany-jubileum egy kis fegyverszünetet hozott, megszületnék a győztest és legyőzöttet nem ismerő, megtorlás nélküli, egyezményes és tartós béke!

1917. XII. 14.

ZSIGMOND FERENC.